

1. DEMOGRAFICKÉ ASPEKTY ŽIVOTA CIZINCŮ

Vymezení pojmu a pobytu cizince v ČR

Pobyt cizinců v ČR se řídí zákonem č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců, a zčásti také zákonem č. 325/1999 Sb., o azylu, ve znění pozdějších úprav.

Za cizince se podle zákona považuje osoba, která nemá české státní občanství (resp. ani jedno z jejích státních občanství není české). Nabývání a pozbývání občanství ČR je řešeno zákonem č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky, a dále zákonem č. 193/1999 Sb., o státním občanství některých bývalých československých státních občanů.

Vstup, pobyt a vycestování z území České republiky je v kompetenci Policie ČR, Ministerstva vnitra ČR a Ministerstva zahraničních věcí ČR. Cizinec smí na území ČR pobývat přechodně nebo trvale. Policie může z důvodů stanovených zákonem nevydat cizinci vízum k pobytu (přechodnému i trvalému). Důvody pro neudělení víza nebo jiného povolení k pobytu (přechodnému i trvalému) jsou vymezeny zákonem.

Lze rozeznat následující kategorie cizinců pobývajících v ČR (dle zák. č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců, právní úprava platná k 31. 12. 2007):

A. OBČANÉ ZEMÍ EU, NORSKA, ŠVÝCARSKA, ISLANDU A LIECHTENŠTEJNSKA (ZKRÁCENĚ „OBČANÉ EU“) A JEJICH RODINNÍ PŘÍSLUŠNÍCI

Rodinní příslušníci občanů EU (ve smyslu § 15a zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky, a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů) mají zvláštní pobytový režim (hlava IV. zákona č. 326/1999 Sb.) pouze za předpokladu, že občan EU na území pobývá na základě zvláštního pobytového povolení nebo o takové povolení žádá.

- 1. občané zemí EU registrovaní bez povolení k přechodnému nebo trvalému pobytu a jejich rodinní příslušníci**
- 2. občané zemí EU a jejich rodinní příslušníci s povolením k přechodnému pobytu** (jedná se o nárokové povolení nebo spíše o potvrzení o pobytu, které by mělo ulehčit občanům EU jednání s úřady, a pobyt v ČR v rámci tohoto povolení se započítává - na rozdíl od osob v předchozí skupině - do doby rozhodné pro žádost o povolení k trvalému pobytu)
- 3. občané zemí EU a jejich rodinní příslušníci s povolením k trvalému pobytu** (občan EU získá povolení k trvalému pobytu (§87h zákona č. 326/1999 Sb.) (i) po 5 letech nepřetržitého přechodného pobytu bez dalších podmínek, (ii) jestliže je rodinným příslušníkem státního občana ČR, který je na území přihlášen k trvalému pobytu, nebo rodinným příslušníkem občana jiného členského státu EU, kterému bylo vydáno povolení k trvalému pobytu na území). Průkaz o povolení k pobytu pro státního příslušníka členského státu Evropských společenství je v případě povolení trvalého pobytu vydáván s platností na 10 let (§87r odst.4 zákona č. 326/1999 Sb.). Rodinnému příslušníku občana EU je vydáván průkaz o povolení k pobytu s dobou platnosti shodnou s dobou platnosti průkazu vydaného občanu EU.

B. OBČANÉ ZEMÍ MIMO EU (ZKRÁCENĚ „OBČANÉ TŘETÍCH ZEMÍ“)

- 4. občané třetích zemí pobývajících v ČR krátkodobě (obecně do 90 dnů) bez víz** (týká se občanů těch zemí, se kterými má ČR uzavřenou dohodu o bezvízovém styku). Cizinec může na území pobývat bez víza nejen na základě mezinárodní smlouvy, ale též na základě nařízení vlády (a v některých dalších případech vymezených v § 18 zákona č. 326/1999 Sb.)
- 5. občané třetích zemí pobývajících v ČR na základě krátkodobých víz do 90 dní** (týká se občanů těch zemí, se kterými nemá ČR uzavřenou dohodu o bezvízovém styku)
- 6. občané třetích zemí pobývajících v ČR na základě víz nad 90 dní** (vízum tohoto typu nově nelze prodloužit; maximální platnost tohoto víza je jeden rok; navazuje na něj povolení k dlouhodobému pobytu rozvedené v dalším oddíle; v Doporučeních OSN ke statistice zahraniční migrace z roku 1998 je pobyt v délce 3 měsíce až 1 rok považován za krátkodobý)

pobyt, který nezakládá změnu země obvyklého pobytu. Proto je tato kategorie v tabulkách zahrnována variantně - viz dále)

7. **občané třetích zemí s povolením k dlouhodobému pobytu** (povolení navazující na víza nad devadesát dní; vydává se zpr. na dobu jednoho roku a po uplynutí této lhůty je lze prodloužit)
8. **občané třetích zemí s povolením k trvalému pobytu** (O trvalý pobyt lze požádat (§66-68 zákona č. 326/1999 Sb.) (i) obecně za 5 let nepřetržitého pobytu na vízum nad 90 dní nebo povolení k dlouhodobému pobytu v ČR bez dalších podmínek nebo, (ii) po 4 letech nepřetržitého pobytu, a to cizinci, který na území pobývá v rámci přechodného pobytu po ukončení řízení o udělení mezinárodní ochrany, (iii) po 2,5 letech, pokud jde o úspěšné absolventy pilotního projektu MPSV "Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků", (iv) bez ohledu na délku předchozího pobytu, pokud o trvalý pobyt žádá za účelem soužití se svým rodinným příslušníkem, který je občanem ČR s trvalým pobytem v ČR nebo v případě humanitárních nebo jiných důvodů hodných zvláštního zřetele)
9. **cizinci s platným azylem** (úspěšní žadatelé o azyl pobývající v ČR; platný azyl rozsahem práv a povinností odpovídá trvalému pobytu)

C. CIZINCI BEZ OHLEDU NA HRANICE EU

10. **registrovaní žadatelé o azyl** (není možné zakázat občanu EU, aby o azyl požádal)
11. **cizinci pobývající v ČR v rámci dočasné ochrany** (na základě zákona č. 221/2003 Sb., o dočasné ochraně cizinců, a na základě nařízení vlády nebo rozhodnutím rady Evropské unie; jedná se o opatření při hromadném exodu v důsledku ozbrojeného konfliktu, živelné pohromy nebo soustavného porušování lidských práv v zemi původu, které by mělo chránit exulanty a poskytnout jim dočasné útočiště do doby odeznění kritické situace. V tabulkách této kapitoly se tyto osoby objevují, protože dočasná ochrana a strpění jsou Cizineckou policií vedeni a vykazováni v rámci povolení k dlouhodobému pobytu)
12. **nelegálně pobývající cizinci v ČR** (např. cizinci pobývající v ČR po vypršení platnosti víz a povolení k pobytu nebo bez potřebných víz nebo povolení apod.)

Občanství ČR

Nabývání a pozbývání českého státního občanství je řešeno jednak zákonem č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky, ve znění pozdějších předpisů, a jednak zákonem č. 193/1999 Sb., o státním občanství některých bývalých československých státních občanů, ve znění pozdějších předpisů.

Státní občanství České republiky se podle zákona č. 40/1993 Sb., nabývá narozením (§ 3), osvojením (§ 3a), určením otcovství (§ 4), nalezením na území České republiky (§ 5), prohlášením (§ 6 nebo § 18a) a udělením (§ 7a následující).

Dítě nabývá narozením státní občanství České republiky, je-li alespoň jeden rodič státním občanem České republiky nebo jsou-li oba rodiče osobami bez státního občanství, a alespoň jeden z nich má trvalý pobyt na území České republiky a dítě se na jejím území narodí.

Dítě, jehož alespoň jeden osvojitel je státním občanem České republiky, nabývá státního občanství České republiky dnem právní moci rozsudku o osvojení.

Dítě narozené mimo manželství, jehož matka je cizí státní občankou, případně osobou bez státního občanství a otec státním občanem České republiky, nabývá státní občanství České republiky dnem souhlasného prohlášení rodičů o určení otcovství nebo dnem právní moci rozsudku o určení otcovství.

Fyzická osoba nalezená na území České republiky je státním občanem České republiky, pokud se neprokáže, že nabyla narozením státní občanství jiného státu.

Fyzická osoba, která byla k 31. 12. 1992 státním občanem České a Slovenské Federativní republiky, ale neměla ani státní občanství České republiky ani státní občanství Slovenské republiky, si může zvolit státní občanství České republiky prohlášením (§6 cit. zákona).

Fyzická osoba, která měla k 31. 12. 1992 státní občanství České a Slovenské Federativní Republiky, která nebyla státním občanem České republiky a která měla na území České republiky trvalý pobyt podle zvláštních právních předpisů ke dni 31. 12. 1992 a tento pobyt dosud trvá, anebo která od tohoto data až dosud žije trvale na území České republiky, může učinit prohlášení o nabytí státního občanství České republiky (§ 18a cit. zákona).

Státní občan Slovenské republiky, který měl k 31. 1. 1992 státní občanství České a Slovenské Federativní Republiky a který nabytí státního občanství Slovenské republiky udělením v době od 1. 1. 1994 do 1. 9. 1999, může učinit prohlášení o nabytí státního občanství České republiky, pokud toto občanství již v mezidobí nenabyl jinak (§ 18b cit. zákona).

Státní občan Slovenské republiky, který se narodil na území Slovenské republiky rodičům, z nichž jeden měl státní občanství České socialistické republiky nebo České republiky a druhý státní občanství Slovenské socialistické republiky nebo Slovenské republiky a ke dni 31. 12. 1992 byl státním občanem České a Slovenské Federativní Republiky a současně Slovenské republiky mladším 18 let, může učinit prohlášení o nabytí státního občanství České republiky, pokud toto občanství už v mezidobí nenabyl jinak (§ 18c cit. zákona).

Státní občanství České republiky lze na žádost udělit fyzické osobě, která splňuje současně tyto podmínky:

- má na území České republiky ke dni podání žádosti po dobu nejméně pěti let povolen trvalý pobyt a po tuto dobu se zde převážně zdržuje,
- prokáže, že nabytím státního občanství České republiky pozbude dosavadní státní občanství, nebo prokáže, že pozbyla dosavadní státní občanství, nejde-li o osobu bez státního občanství (bezdomovce), nebo osobu s přiznaným postavením uprchlíka na území České republiky (doklad o pozbytí dosavadního státního občanství lze obstarat až poté, kdy je žadateli vydán příslib udělení státního občanství České republiky),
- nebyla v posledních pěti letech pravomocně odsouzena pro úmyslný trestný čin,
- prokáže znalost českého jazyka a
- plní povinnosti vyplývající z ustanovení zvláštního právního předpisu upravujícího pobyt a vstup cizinců na území České republiky (zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů), povinnosti vyplývající ze zvláštních předpisů upravujících veřejné zdravotní pojištění, sociální zabezpečení, důchodové pojištění, daně, odvody a poplatky.

Podle zákona č. 193/1999 Sb., o státním občanství některých bývalých československých státních občanů, ve znění pozdějších předpisů, mohou fyzické osoby, které pozbyly státní občanství Československé republiky, Československé socialistické republiky, České socialistické republiky nebo České republiky v období od 25. 2. 1948 do 28. 3. 1990 propuštěním ze státního svazku nebo v souvislosti s nabytím státního občanství jiného státu, s nímž měla nebo má Česká republika uzavřenu smlouvu upravující otázku zamezení vzniku dvojího státního občanství, učinit prohlášení o nabytí státního občanství České republiky. V případě nabytí českého státního občanství tímto způsobem není vyžadováno obnovení pobytu v České republice ani prokázání pozbytí dosavadního státního občanství.

Obsah kapitoly 1

V této kapitole se lze setkat s kategoriemi osob, které byly v seznamu na začátku textu zařazeny do oddílů A2, A3 (občané EU a jejich rodinní příslušníci s povolením k přechodnému a trvalému pobytu), dále B6, B7, B8, B9, C11 (občané tzv. třetích zemí s vízem nad 90 dnů, s dlouhodobým a trvalým pobytem, cizinci pobývající v ČR v rámci dočasné ochrany a cizinci s aktuálně platným azylem na území ČR).

ČSÚ získává data o počtu cizinců z různých zdrojů - Cizinecká a pohraniční policie ČR poskytuje data o povolených pobytech a vízech nad 90 dní, údaje o azylantech pak Odbor azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra ČR. Dalším zdrojem dat pro kapitulu 1 jsou údaje o nabytých občanstvích ČR Odboru všeobecné správy Ministerstva vnitra ČR, která lze nalézt v tabulce 1-15. Posledním zdrojem dat pro tuto kapitolu jsou údaje demografické statistiky o demografických událostech (sňatek, narození, potrat, rozvod, úmrtí a stěhování), které lze nalézt v tabulce 1-14 a některých grafech zařazených do kapitoly.

Tabulky na počátku kapitoly, (tj. 1-1. až 1-3.) vycházejí z počtu cizinců, který je zveřejňován Ředitelstvím služby cizinecké a pohraniční policie MV ČR. Tyto údaje Český statistický úřad dále zpracovává do podoby tabulek následujících (1-4. až 1-13.1), a to zejména v tom smyslu, že do celkového počtu cizinců jsou v souladu s požadavky mezinárodních definic řazeni (krom cizinců vycházejících z evidence ŘS CPP) také cizinci, kteří k příslušnému datu měli v ČR platný azyl. Tyto tabulky pak zobrazují celkový počet těchto cizinců (cizinci ŘS CPP a cizinci s aktuálně platným azylem), příp. uvádějí počty cizinců s tzv. povolením k pobytu v ČR (tj. celkový počet cizinců včetně azylantů bez cizinců s vízem nad 90 dnů - tyto osoby nesplňují podmínku délky pobytu nad 1 rok tak, jak je vyžadováno mezinárodními definicemi). Následující tabulka 1-14. zobrazuje demografické události cizinců, poslední tabulka kapitoly, tabulka 1-15., je pak zaměřena na cizince, kteří nabyli státní občanství ČR.

Dvojitě čáry mezi sloupci znamenají zásadní změnu legislativy nebo statistické definice: K první zásadní změně došlo **v roce 2000 z legislativního hlediska** (počátek platnosti nového zákona o pobytu cizinců). Zatímco do té doby rozlišoval zákon trvalé, dlouhodobé (nad 180 dní) a krátkodobé (do 180 dní) pobyty, od počátku roku 2000 přestal existovat v zákoně termín dlouhodobý pobyt a povolení k dlouhodobému pobytu bylo nahrazeno vízem nad 90 dní.

Další změna následovala rok poté - **v roce 2001** a v tomto případě šlo o **změnu statistické definice obyvatelstva**. V návaznosti na Doporučení OSN ke statistice zahraniční migrace a na Sčítání lidu, domů a bytů začali být do obyvatelstva ČR zahrnováni i azylanti a cizinci pobývající v ČR na víza nad 90 dní, jejichž délka pobytu překročila 1 rok (do té doby bylo obyvatelstvo ČR tvořeno pouze osobami s trvalým pobytem na území).

K poslední podstatné změně - v tomto případě **jak legislativní, tak definiční** - došlo **v roce 2004**. Legislativní změny souvisely hlavně se vstupem ČR do EU (bylo nutné vymezit dvě kategorie cizinců s různým pobytovým režimem v souvislosti s právem EU v oblasti volného pohybu osob). Dnešní legislativní podoba pobytového režimu je shrnuta v první části textu kapitoly. Ke změně definice okruhu osob zahrnutých do populace ČR došlo na základě výtek zástupců institucí EU ohledně existence dvojích vzájemně nepřevoditelných dat o počtu a struktuře cizinců a také díky rozšířeným možnostem nového informačního systému Cizinecké a pohraniční policie ČR - CIS.

Tabulka 1-1. obsahuje data od Cizinecké policie ČR a přesně se stejnými daty je zveřejňována v pravidelné Zprávě o migraci MV ČR. V tabulce nejsou obsaženi azylanti. Termín „dlouhodobé pobyty“ v podání Cizinecké a pohraniční policie ČR k 31. 12. 2005 zahrnuje pobyty označené v seznamu čísly 2 (přechodný pobyt občana EU nebo jeho rodinného příslušníka), 6 (pobyt občanů třetích zemí na víza nad 90 dní), 7 (dlouhodobý pobyt občana třetí země) a 11 (pobyt v rámci dočasné ochrany). V předchozích letech uvedených v tabulce (tj. do roku 2004) se pojem „dlouhodobé pobyty“ vztahuje pouze k pobytům na víza nad 90 dní (do roku 1999 k pobytům na dlouhodobá víza).

Tabulky 1-2. a 1-3. obsahují počty cizinců evidovaných Cizineckou policií ČR, v tabulkách tedy nejsou zahrnuti cizinci s aktuálně platným azylem v ČR.

Tabulky 1-4. a 1-5. představují nejobecnější shrnutí základních typů pobytů cizinců v ČR a zároveň obsahují počty a podíly cizinců právě s těmito typy pobytů k příslušnému datu a vztah k obyvatelstvu ČR.

Tabulky 1-1., 1-4., 1-5. a 1-15. obsahují údaje za delší časové období. Časová řada je u těchto tabulek k dispozici delší než bylo možné umístit do papírové verze publikace. Na webových stránkách ČSÚ v odkazu odpovídajícím publikaci Cizinci v ČR

<http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/p/1414-08>

je možné údaje za starší roky nalézt, stejně jako elektronickou podobu ostatních tabulek.

Tabulku 1-6. lze označit za jakýsi most mezi daty Cizinecké a pohraniční policie ČR a daty přizpůsobenými pro statistické potřeby (s rozšířením informace o proměnnou pohlaví). Tato tabulka obsahuje právě rozbor rozdílnosti mezi daty publikovanými Cizineckou policií a statistickými daty o počtu cizinců v ČR přiblíženými mezinárodními definicím o počtu cizinců v ČR. Jednotlivé kategorie osob jsou zde detailně rozvedeny pro jednotlivá státní občanství.

Tabulky 1-9., 1-10., 1-11., 1-12. a 1-13. jsou v publikaci obsaženy ve dvou variantách. Jednak za cizince celkem, tj. cizinci výše uvedení pod č. 2, 3, 6, 7, 8, 9 a 11, tedy cizinci s trvalým, přechodným, dlouhodobým pobytem, cizinci pobývající v ČR v rámci dočasné ochrany, cizinci s aktuálně platným azylem a rovněž cizinci s vízem nad 90 dní, jednak za cizince zahrnuté do populace ČR, tzv. cizince s povolením k pobytu (bez č. 6 - pobyt občanů třetích zemí na víza nad 90 dní).

Tabulka 1-9. - občané nečlenských zemí jsou dopočtem občanů EU do celkového počtu cizinců v ČR. Ve snaze po zjednodušení jsou do této kategorie zahrnuti rovněž osoby bez státního občanství či osoby, u nichž státní občanství nebylo zaznamenáno.

Tabulka 1-11. - do kategorie "Ostatní" jsou řazeni cizinci, u nichž státní občanství nebylo zjištěno, cizinci bez státního občanství, pro nízký počet osob rovněž cizinci z Austrálie a Oceánie.

* * * * *

Počet dlouhodobě nebo trvale usazených cizinců v ČR podle Cizinecké a pohraniční policie ČR se v roce 2007 těsně přiblížil hranici 400 tisíc. 40 % těchto cizinců má v ČR trvalý pobyt. Mezi cizinci celkem je 40 % žen (těsně pod 50 % je podíl žen mezi cizinci s trvalým pobytem, u ostatních tvoří ženy necelých 35 %). Počet trvalých pobytů od počátku 90. let plynule roste. Vývoj dlouhodobých pobytů vykazuje výkyvy závislé především na legislativních změnách. Pokles počtu cizinců s dlouhodobými pobyty mezi 31. 12. 1999 a 2000 lze vysvětlit přijetím zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců.

Cizinci, kteří se započítávají jako součást populace ČR (tzv. cizinci s povolením k pobytu) tvoří 3,3 % obyvatelstva (údaj k 31. 12. 2007). ČR tak patří mezi země s relativně nízkým podílem cizinců, obdobně jako Malta či Slovinsko (cizinci v těchto zemích představují mezi 2,5-3,5 % populace). Obdobný podíl cizinců je zaznamenáván rovněž v Nizozemsku, Portugalsku, či Finsku. Nejvyšší podíly cizinců z evropských států vykazují Lucembursko (přes 40 %), okolo 20 % cizinců zaznamenává Švýcarsko, Lotyšsko či Estonsko. Naopak mezi země s nejnižšími podíly cizinců v populaci patří Rumunsko a Polsko (shodně 0,1 %), Bulharsko (0,3 %), či Slovensko (0,6 %) (Podrobnější údaje zobrazuje graf *Podíl cizinců na obyvatelstvu ve vybraných evropských státech k 1.1. 2007*).

Věková struktura cizinců s povolením k pobytu, jakož i všech cizinců v ČR se podstatně liší od věkové struktury populace ČR, což lze vysvětlit hlavně ekonomickým pozadím příchodu cizinců do ČR (cesta za výdělkem). Silně zastoupeny jsou hlavně věkové skupiny v mladším produktivním věku (20 - 39 let) - v tomto věkovém rozmezí se nacházela více než polovina všech cizinců. Naopak velmi malé podíly v porovnání se strukturou populace ČR lze nalézt u dětí a osob v poproduktivním věku.

O cizincích nelze mluvit jako o jednolitě masě osob se shodnými důvody příchodu a shodnými plány do budoucna. Hlavními dělicími znaky jsou pohlaví (ženy mnohem častěji přicházejí, aby se připojily ke svým manželům - sloučení rodiny), ale hlavně státní občanství. Největší podíl cizinců (více než 30 %) představovali na konci roku občané Ukrajiny, za nimi následovali občané Slovenska (17 %), Vietnamu (13 %), Ruska (6 %) a Polska (5 %). Každé státní občanství je

specifické svým podílem osob s trvalým a dlouhodobým pobytem, mužů a žen. Mezi nejčtenější státní občanství s nejvyššími podíly trvalých podílů patří již tradičně občané Vietnamu, podíl trvalých pobytů pohybující se okolo 60 % byl zaznamenán rovněž u Bulharska, Číny, či Spojených států. Naopak relativně nízký podíl osob s trvalým pobytem byl patrný u občanů Mongolska, Moldavska či nejčtenějšího státního občanství, totiž Ukrajiny (26 % trvalých pobytů; údaje k 31. 12. 2007). Vyšší počet žen než mužů byl pak z početněji obsazených státních občanství zjištěn u Ruska, ale také u Běloruska, či Mongolska, kde ženy představovaly 60 % evidovaných osob; naopak výrazně nadprůměrný podíl mužů (80 %) byl zaznamenán u Rakouska a Německa.

Nejčastějším účelem pobytu cizinců je zaměstnání, patrné je výrazné zastoupení tohoto účelu pobytu zejména u mužů (pobyt za účelem zaměstnání mělo přibližně 40 % z nich), dalším významným účelem pobytu je sloučení s rodinou - naopak s dominantnějším zastoupením u žen (tento typ pobytu mělo 40 % žen). Větší počty cizinců měly dále pobyt za účelem podnikání na živnostenský list či za účelem usídlení (na základě povolení k trvalému pobytu).

Cizinci obecně jsou koncentrováni do Prahy a Středočeského kraje, dále se ve zvýšené míře usazují ve větších městech a průmyslových oblastech. I v rozmístění cizinců existují rozdíly podle státních občanství. Občané sousedních zemí s ČR se obecně soustřeďují v blízkosti hranic ČR s tím kterým státem. Občané Ukrajiny jsou významněji zastoupeni pouze v Praze, Středočeském a Jihomoravském kraji, občané Vietnamu jsou hojně usazeni v česko-německém pohraničí, občané Ruska jsou výrazně zastoupeni v Praze, Středočeském a Karlovarském kraji.